

Piotr Ciszewski, *Dąbrowszczacy. Na świecie szanowani, w Polsce poniżani*, Fundacja Oratio Recta, Warszawa 2018, ss. 413

Problematyka związana z hiszpańską wojną domową (1936–1939), a także udziałem w niej polskich ochotników nie cieszy się w najnowszej historiografii polskiej szczególnym zainteresowaniem badaczy. Fakt ten wynika głównie z powszechnego zaangażowania się ochotników polskich w służbę na rzecz Brygad Międzynarodowych – jednostek wojskowych organizowanych przez władze Związku Radzieckiego i z tego powodu utożsamianych z dążeniami do komuni-

zacji Hiszpanii. Na niekorzyść ochotników polskich działa również fakt, iż wielu z nich (bynajmniej jednak nie większość) przejawiało lewicowe lub komunistyczne poglądy [działalność w Komunistycznej Partii Polski (KPP), Francuskiej Partii Komunistycznej (FPK), Komunistycznej Partii Hiszpanii (KPH), Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS)] lub było członkami komunizujących związków zawodowych i organizacji robotniczych Polski, Hiszpanii i Francji, co w opinii części historyków czyni z nich stalinowskich agentów działających na rzecz utworzenia „czerwonej” Hiszpanii. Autor recenzowanej publikacji jako przykład tego typu poglądów podał opinię Instytutu Pamięci Narodowej odnośnie „Dąbrowszczaków”, w której polskich ochotników Brygad Międzynarodowych sprowadzono do roli grupy dążącej do budowy w Hiszpanii reżimu komunistycznego na wzór stalinowski, a powojenne kreowanie ich wizerunku jako bojowników o wolność republikańskiej Hiszpanii uznano za propagandę mającą zakryć rzeczywisty cel ich działań⁸. Od badania tego zagadnienia odstręcza również fakt powszechnej „eksploatacji” tematu hiszpańskiej wojny domowej i udziału w niej Polaków przez historiografię doby Polski Ludowej, przedstawiającej temat tendencyjnie, jednoznacznie, bez wyjątku gloryfikując wszystkich uczestników walk z „fasyzmem Franco”⁹.

Ambitne zadanie obiektywnego nakreślenia udziału polskich ochotników w hiszpańskiej wojnie domowej postawił przed sobą Piotr Ciszewski – warszawski działacz społeczny, koordynator kampanii Historia Czerwona (przedsięwzięcie,

⁸ <https://gdansk.ipn.gov.pl/pl2/aktualnosci/38741,Opinia-Institutu-Pamieci-Narodowej-wzgle-dem-Dabrowszczakow.html> [dostęp: 6 XI 2019].

⁹ S. Ajzner, *Polska a wojna domowa w Hiszpanii 1936–1939*, Warszawa 1968; Tendencyjnym źródłem do badania tego zagadnienia pozostają także wspomnienia wydane przez weteranów wojny domowej w okresie powojennym. Można wymienić m.in. Jana Rutkowskiego (ps. „Szymon”) – komisarza politycznego I Batalionu XIII Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego oraz późniejszego szefa kontrwywiadu tej Brygady. Zob. *Czas walki, klęsk i zwycięstwa. Wspomnienia dąbrowszczaka*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980 oraz Zob. także: Józefa Ziółkowskiego – dowódcy drużyny piechoty w II kompanii Batalionu im. Jarosława Dąbrowskiego, następnie komisarza politycznego plutonu w kompanii CKM oraz sekretarza komitetu politycznego tejże kompanii. Zob. Idem, *Przez cztery granice. Kartki z biografii 1911–1943*, Białystok 1966.

którego zadaniem stała się popularyzacja historii polskiego ruchu robotniczego) oraz autor tekstów publikowanych na łamach czasopism: „Trybuna”, „Przegląd”, „Robotnik”, „Robotnik Śląski”, „Dziś”, „Pokolenia” oraz na portalach lewica.pl i historykon.pl. Jego najnowszej książce – *Dąbrowszczacy. Na świecie szanowani, w Polsce poniżani* – przyświecał cel stworzenia obrazu (nieskażonego ideologicznymi kłamstwami) działalności „Dąbrowszczaków” oraz motywów kierujących ich wyjazdem do Hiszpanii¹⁰. Swoją pracę Ciszewski podzielił na dwie części. Pierwsza z nich składa się z pięciu rozdziałów, w których autor w systematyczny i uporządkowany sposób kreśli genezę i przebieg wydarzeń rozgrywających się w Hiszpanii pomiędzy rokiem 1936 a 1939, opisuje udział w hiszpańskiej wojnie domowej Brygad Międzynarodowych, a w szczególności działalność polskich ochotników walczących m.in. w: Centurii im. Ernsta Thälmana, Oddziale Karabinów Maszynowych im. J. Dąbrowskiego (Grupa 36), Batalionie im. J. Dąbrowskiego XI Brygady Międzynarodowej oraz XIII Brygadzie Międzynarodowej im. J. Dąbrowskiego. Druga z części tworzących wspomnianą książkę składa się wyłącznie z biogramów polskich weteranów hiszpańskiej wojny domowej i – w zamierzeniu autora – stanowić ma próbę nakreślenia społecznego przekroju „Dąbrowszczaków” – ukazuje ich społeczne i narodowościowe pochodzenie, działalność w organizacjach politycznych lub związkach zawodowych, motywy kierujące decyzją o wyjeździe do Hiszpanii. W rozdziałach wchodzących w skład drugiej części autor próbuje także odpowiedzieć na pojawiające się opinie, jakoby wszyscy „Dąbrowszczacy” byli fanatycznymi komunistami zapatrzonymi w stalinowski Związek Radziecki. Ciszewski pragnął dobrać życiorysy postaci w taki sposób, aby ukazać „Dąbrowszczaków” głównie jako antyfaszystów, którzy w buncie gen. Franco i jego popleczników widzieli zagrożenie dla wolności Hiszpanii i jej ludu.

Główną zaletą pierwszej części recenzowanej pracy jest jej przejrzystość. Autor w sposób szczegółowy, a jednocześnie przystępny dla czytelnika, tworzy przejrzysty ciąg przyczynowo-skutkowy, wiodący od napiętej sytuacji wewnętrznej Hiszpanii w latach 20. i 30. XX w., przez barwne ukazanie toczącej się ze zmiennym skutkiem wojny domowej i szczegółowe ukazanie zaangażowania się w nią polskich ochotników, aż po zakończenie działań wojennych, które wielu polskich „internacjonalistów” stawiało w tragicznej sytuacji (pozbawieni polskiego obywatelstwa zostali praktycznie skazani na vegetację we francuskich obozach dla internowanych). Na uwagę zasługuje również profesjonalne podejście do badań historycznych (autor nie jest historykiem, lecz dziennikarzem i politologiem), które wyraziło się w zgromadzeniu dokumentacji archiwalnej, znajdującej się m.in. w Archiwum Akt Nowych, archiwach: byłego Związku Dąbrowszczaków, Polskiej Partii Socjalistycznej, byłej Komunistycznej Partii Polski, Stowarzyszenia Przyjaciół Brygad Międzynarodowych w Madrycie; Centralnej Bibliotece Wojskowej i Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Społeczno-Politycznej. Na uwagę czytelnika zasługują również wyczerpujące informacje o organizacji i zaangażowaniu w walkę z „faszystami

¹⁰ Autor uznał za konieczną walkę z „propagandą Instytutu Pamięci Narodowej”, który szkaluje „Dąbrowszczaków” na arenie międzynarodowej, nazywając ich m.in. „jeźdźcami komunistycznej apokalipsy” lub „żołnierzami Stalina” (określeniami tymi posłużył się pracownik IPN Piotr Gontarczyk). Zob. <https://www.rp.pl/artykul/896383-Dabrowszczacy---zolnierze-Stalina.html> [dostęp: 5 XI 2019].

Franco” ochotników z Polski. Autor nie skupia się wyłącznie na kreśleniu szlaku bojowego polskich „internacjonalistów”. Wiele uwagi poświęcił także kolejnym reorganizacjom jednostek złożonych z polskich ochotników, które ostatecznie zostały przekształcone w XIII Brygadę Międzynarodową im. Jarosława Dąbrowskiego – m.in. Batalionom im. J. Dąbrowskiego i J. Palafoxa. W barwny sposób odmalowane zostały sylwetki kolejnych dowódców „Dąbrowszczaków”, w tym Antoniego Kochanka, Henryka Toruńczyka i Józefa Epsteina.

Zastrzeżenia budzi jednak operowanie przez Ciszewskiego materiałami źródłowymi, a w szczególności ich wykorzystanie w cytatach. W wielu przypadkach autor cytuje mało obiektywne źródła wywodzące się z archiwów radzieckich, KPP lub powojennych polskich organizacji kombatanckich, bez odpowiedniej konfrontacji z opracowaniami historycznymi, a w wielu przypadkach konfrontując je z opracowaniami powstałymi w okresie PRL-u (m.in. autorstwa Seweryna Ajznera). W zaistniałej sytuacji, nawet szczegółowo zebrany, pochodzący z drugiej połowy lat 30. XX wieku materiał stanowiący bezpośredni zapis działalności „Dąbrowszczaków” nabiera propagandowego „posmaku”, jaki nadali zagadnieniu propagatorzy komunizmu. Sporym niedociągnięciem jest także mniej szczegółowe omówienie kwestii pozostających niejako na uboczu analizowanego zagadnienia, jednakże powiązanych w sposób oczywisty z „Dąbrowszczakami” (choćby z racji samego konfliktu hiszpańskiego). W ten sposób autor potraktował m.in. działania Legionu Condor, które zostały przez niego skomentowane jedynie w kwestii walk tej jednostki z polskimi „internacjonalistami”. Przedstawienie (choćby w sposób pobieżny) genezy pojawienia się Legionu w Hiszpanii, a także udziału w walkach wydaje się krokiem właściwym, szczególnie w sytuacji, w której autor zadał sobie trud głębszego scharakteryzowania jednostki wojskowej włoskich interwentów, z którą intensywnie walczyli „Dąbrowszczacy” – Włoskiego Korpusu Ochotniczego (CTV).

Niebagatelną rolę w pracy Ciszewskiego odgrywa również druga jej część – biogramy polskich uczestników hiszpańskiej wojny domowej. Jej celem – w zamysłach autora – miało stać się obalenie funkcjonującego obecnie mitu, który ze wszystkich polskich „internacjonalistów” czyni zdeklarowanych komunistów oraz jawnych agentów Związku Radzieckiego. Biogramy zostały dobrane w ten sposób, by ukazać ludzi, którzy po zakończeniu wojny nie zrobili oszałamiającej kariery w komunistycznej Polsce, nie zostali prominentnymi członkami PZPR, wysokimi oficerami „ludowego” Wojska Polskiego lub wyższymi funkcjonariuszami organów bezpieczeństwa. W założeniu autora miały one także pokazać, że nie wszyscy z nich legitymowali się lewicowymi bądź komunistycznymi poglądami, lecz kierowali się szeroko pojętymi przekonaniem „antyfaszystowskimi”. Cele te zostały w głównej mierze zrealizowane przez Ciszewskiego, przede wszystkim dzięki prezentacji sylwetek takich osób jak: Zdzisław Birenzweig (polski piłkarz żydowskiego pochodzenia, który do Brygad Międzynarodowych trafił po utracie piłkarskiego kontraktu we Francji), Angel Rosenblat (zamieszkały w Argentynie Polak żydowskiego pochodzenia, w Hiszpanii pełnił m.in. rolę tłumacza w Brygadach Międzynarodowych) lub Dorota Lorska (Polka żydowskiego pochodzenia, w Hiszpanii pracowała w miejscowych służbach medycznych). Jednakże wspomniane zamysły psuje podstawowy fakt, że niemal każda z wymienionych przez

autora osób (za wyjątkiem dwóch) należała do organizacji komunistycznych (lub prokomunistycznych): Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), Komunistycznej Partii Polski, Francuskiej Partii Komunistycznej, Czerwonej Pomocy (organizacja samopomocowa francuskich robotników powiązana z FPK), Komunistycznej Partii Hiszpanii, Komunistycznej Partii Czechosłowacji, Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” (prokomunistyczna organizacja chłopska) i Polskiej Partii Robotniczej.

W podsumowaniu warto zaznaczyć, że książka Ciszewskiego stanowi ciekawe studium udziału Polaków w hiszpańskiej wojnie domowej, motywów nimi kierujących, a także ich powojennych losów. Jednakże wymaga sporego dopracowania, szczególnie w dziedzinie analizy historycznej. Głównym postulatem autora niniejszego tekstu, jako recenzenta, staje się zwiększenie w publikacji Ciszewskiego obecności opracowań najnowszych, w tym prac badaczy zagranicznych, a także zmniejszenie skali odniesień do książek napisanych w okresie Polski Ludowej¹¹. Jednocześnie warto zauważyć, że *Dąbrowszczacy. Na świecie szanowani, w Polsce poniżani* to godna polecenia pozycja dla wszystkich czytelników zainteresowanych publikacjami nieskażonymi dogmatami propagandy peerelowskiej, dotyczącymi hiszpańskiej wojny domowej.

KAJETAN HAMERLAK

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

kajetan.hamerlak@wp.pl

Jakub Marszałkiewicz, *Walki powietrzne podczas wojen izraelsko-arabskich*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, ss. 142

Przedmiotem recenzji będzie książka *Walki powietrzne podczas wojen izraelsko-arabskich*, napisana przez dra Jakuba Marszałkiewicza. Traktuje ona o historii tworzących się po II wojnie światowej nowych sił zbrojnych Izraela w mandacie Palestyny, ze szczególnym uwzględnieniem jego lotnictwa wojskowego. Autor opisuje efekty pracy nowego państwa żydowskiego, budowania, niemalże od podstaw, swojego potencjału militarnego oraz taktyki jego wykorzystania.

¹¹ Wśród licznych prac autorów zagranicznych na uwagę zasługują m.in.: J. Casanova, *Anarchism, the Republic and Civil War in Spain 1931–1939*, London–New York 2004; G. Jackson, *Spanish Republic and the Civil War*, Princeton 1972 oraz P. Preston, *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain*, London 2013.